

NEĮGYVENDINTŲ PROJEKTŲ VAIDMUO VISUOMENĖS SĄMONĖJIMO KONTEKSTE

Indrė GUDELYTĖ-RAČIENĖ

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilnius, Lietuva
El. paštas igudelyte@gmail.com*

Santrauka. Straipsnyje analizuojami neįgyvendinti architektūros projektai visuomenės sąmonėjimo¹ kontekste. Pirmiausiai aptariamos vartojamų aktualių sąvokų – *visuomenė, savimonė, socialinis aktyvumas, formalus ir neformalus veikimas* etc. – suvokimo ribos. Toliau apžvelgiama visuomenės dalyvavimo projektavimo procesuose raida skirtingais istoriniais laikotarpiais, nagrinėjamas santykis tarp neįgyvendintų architektūros projektų ir sąmoningos visuomenės būvio Lietuvoje. Tam iliustruoti pasitelkiami rezonansiniai, daug dėmesio sulaukę, bet sužlugę projektai, taip pat projektai, orientuoti socialinės savimonės formavimo linkme, sukurti XX a. pr.–XXI a. pr. Chronologinė straipsnio struktūra leidžia stebėti architektūros kaip meninio reiškimo socialėjimo dinamiką, per kurią išryškėja architektūros conceptualioji, idėjinė vertė ir jos galima įtaka ugdant sąmoningą, aktyvią visuomenę. Apibendrinant tyrimo rezultatus, išvedamas tiesioginis ryšys tarp neįgyvendintų visuomeninės svarbos projektų ir socialinės savimonės, t. y. visuomenės gebėjimo susitelkti, diskutuoti, daryti įtaką, lemti netikėtą architektūrinių procesų eigą. Remiantis konkrečiais neįgyvendintų projektų atvejais, įvardinami ir įvertinami visuomenės savimonės ir aktyvumo raiškos aspektai.

Reikšminiai žodžiai: nerealizuoti / neįgyvendinti projektai, architektūra, Lietuva, visuomenė, socialinė savimonė, visuomenės aktyvumas, sąmonėjimas.

Įvadas

Straipsnyje gvildinama tema yra moksliskai nauja ir aktuali: analizuojamas iki šiol tiesiogiai netyrinėtas ryšys tarp visuomenės sąmoningumo ir neįgyvendintų architektūros projektų Lietuvoje. Be to, skirtingai nei daug nagrinėtos „sąmoningumo“, „sąmoningos visuomenės“ temos, neįgyvendintų projektų problema Lietuvoje literatūroje yra atskleista tik fragmentiškai. Juo labiau netikėtai ir įdomus yra santykis tarp šių dviejų reiškinių išryškinimas.

Vienas iš bendriausių visuomenės apibrėžimų pateikiamas Bendrinės lietuvių kalbos žodyne: tai „istorinė žmonių santalka, kuriai daro įtaką vieta ir laikas, bendruomenė“ arba „tokios žmonių santalkos dalis“ (Bendrinės lietuvių kalbos žodynas 2017). Tas pats šaltinis taip apibūdina daiktavardį „savimonė“: tai „savo esmės, savybių ir vaidmens supratimas“.

Straipsnio kontekste geriau tinka J. Jakaičio įvardinta visuomenės samprata, kai šia sąvoka apibūdinamos neformaliose teritorijose išsidėsčiusios bendruomenės ar jų

grupės, interesų grupės, taip pat juridinių ar fizinių asmenų, dažniausiai siejamų neformaliais saitais, visumos.

Sąmonės, savimonės, sąmoningumo klausimus nagrinėjo daugelis tyrėjų: pradedant XVI a., kai pirmą kartą „sąmonės“ terminą pavartojo R. Descartes, ir baigiant šių laikų filosofais, sociologais ir kitų mokslo sričių atstovais: T. Belle, P. Freire, L. Pyles, A. Maceina, T. Stulpinas, L. Duoblienė, G. Mažeikis *etc.* Apskritai, sąmoningumas ir savimonė sietini su daugeliu žmogaus gyvenimo aspektų: saviugda, savęs realizavimu profesinėje veikloje, santykiais su kitais visuomenės dalyviais, taip pat savikūra, savęs valdymu, gebėjimu prisitaikyti ar pritapti visuomenėje, saviraiška, kritiniu mąstymu *etc.* (Kolbergytė, Indrašienė 2012). Tyrimo kontekste svarbiausios yra kultūrinės, tautinės, socialinės savimonės sąvokos, dėmesys koncentruojamas į socialinio aktyvumo svarbą.

Straipsnio diskurse „sąmoninga visuomenė“ – tai laisva, suvokianti savo galimybes, vaidmenį visuomenė, dalyvaujanti kultūriniame, socialiniame, politiniame savos tautos gerovės kūrimo procese; tai vieninga ir aktyvi bendruomenė, kurianti kiek įmanoma bendrą gerovę. Taigi, sąmoningai visuomenei būdinga savimonė, kurią dar galima įvardinti kaip „socialinę savimonę“. Su socialine savimone

¹ Straipsnyje sąvokos „visuomenės savimonė / sąmonėjimas“ ir „socialinė savimonė / sąmonėjimas“ vartojamos sinonimiškai.

paprastai supriešinama individuali sąmonė. Vis dėlto manoma, kad net ir individuali sąmonė, egzistuojama kolektyve, neišvengiamai tampa priklausoma nuo bendros visuomenės sąmonės – šie du poliai veikia kaip vienas mechanizmas (Cooley 1907). Straipsnyje socialinės sąmonės sąvoka bus traktuojama būtent kaip grupinis, vienijantis reiškinys.

Visuomenės sąmoningumas – talpi sąvoka. Tai kultūriškai brandžios, savimi pasitikinčios, stiprios ir aktyvios visuomenės požymis. Todėl straipsnyje apžvelgiami ne tik ypatingo žiniasklaidos susidomėjimo ar visuomenės reakcijų sulaukę projektai, tačiau ir nerealizuoti architektų sumanymai, kurie yra svarbūs atitinkamo laikotarpio kultūrinių, socialinių aktualijų atspindžiai kaip visuomenės tautinės savimonės ugdytojai.

„Visuomenė“, „sąmoningumas“, „bendruomenė“, „sąveika“ *etc.* – tai labiau socialinių mokslų srities objektai. Straipsnyje bus koncentruojamasi į minėtų veiksmų, jų katalizuojamo aktyvumo ir neįgyvendintų architektūros projektų tarpusavio ryšius ir jų pasekmes.

Vertinant chronologiškai, reikšmingesnis ryšys tarp visuomenės ir architektūrinių procesų pastebimas XX a. pr., ištrūkus iš imperialistinio režimo kontrolės, visuomenei visapusiškai laisvėjant ir demokratėjant. Todėl straipsnyje iš esmės aprėpiamas laikotarpis nuo XX a. pr. iki XXI a. pr. Istoriniai pavyzdžiai rodo, kad architektūros projektas gali tapti tiek priemone, tiek priežastimi: įrankiu, kuris skirtas tautinės, kultūrinės savimonės jausmui visuomenėje žadinti ir ugdyti, estetiniams orientyrams formuoti; priežastimi, dėl kurios visuomenė telkiasi siekdamą bendros gerovės, tampa aktyvi, auga jos savimonė.

Straipsnio tikslas – atskleisti ryšį tarp nerealizuotų architektūros projektų ir visuomenės sąmonėjimo Lietuvoje nuo XX a. pr. iki XXI a. pr.

Straipsnio uždaviniai:

- visuomenės aktyvumo architektūriniuose procesuose – kaip socialinio sąmoningumo skatinimą ir augimą indikuojančio veiksnio – raidos Lietuvoje apžvalga;
- chronologiškai išnagrinėti kai kuriuos neįgyvendintus architektūrinius projektus, kurie lėmė visuomenės savimonėjimą ir, atvirkščiai, – projektus, kuriais buvo siekiama skatinti visuomenės savimonės augimą;
- remiantis nerealizuotų projektų atvejais, įvardinti ir įvertinti konkrečius visuomenės savimonės ir aktyvumo raiškos aspektus.

Tyrimo objektas – nerealizuotų projektų ir visuomenės aktyvumo bei savimonės tarpusavio ryšys.

Tyrimo metodai: teoriniai – socialinės, filosofinės, menotyrinės literatūros ir publicistikos lyginamoji analizė,

apibendrinimas bei vertinimas. Straipsnyje išimtinai remiamasi ne tik mokslo darbais ir straipsniais, bet ir nemokslinio pobūdžio tekstais populiariojoje spaudoje, traktuojant juos kaip autentišką dokumentinį šaltinį, kuriame pateikiama medžiaga iliustruoja tam tikros visuomenės dalies kultūrinės, socialinės ir tautinės savimonės būvį, reakcijas į atitinkamu laikotarpiu aktualius architektūrinius įvykius.

Visuomenės aktyvumas ir jo raida architektūriniuose procesuose Lietuvoje (XX pr.–XXI a. pr.)

Dažnai sąmoningumo ugdymas, augimas neatsiejamas nuo gebėjimo kritiškai mąstyti, t. y. atsiribojus nuo turimo žinojimo analizuoti ir persvarstyti esamus faktus. Iš to kyla ne tik prasminių suvokimo transformacijų, bet ir paskata imtis aktyvių veiksmų, siekiant realybę keičiančių ir išlaisvinančių pokyčių, taip pat pakeisti netenkinančią socialinę aplinką (Kolbergytė, Indrašienė 2012). Taigi, vienas iš visuomenės savimonės brandos rodiklių – socialinio aktyvumo lygis. Pasak Sh. Berman, jis kyla ne tik iš savęs, kaip neatsiejamos visuomenės dalies, suvokimo, bet ir iš noro būti reikšmingam (Berman 1997: 62), taip pat, kaip jau buvo minėta, iš kritinio mąstymo esamybės.

Visuomenės aktyvumas architektūroje reiškiasi ne tik per tiesioginį visuomenės dalyvavimą architektūros procesuose, bet ir per neformalias reakcijas ir įtakas. Socialinio aktyvumo santykį su architektūros (miesto formavimo) procesais iš esmės tyrė J. Jakaitis (2013, 2008, 2005).

Tiesiogiai projekto procese nedalyvaujančių veikiančiųjų asmenų ir jų grupių įsikišimas į projektavimo procesus gali būti formalus ir neformalus. Formalus poveikis paremtas suteiktais teisiniais svertais, neformalusis – įvairiais kitais, o tai yra – neteisiningais, būdais. Kitaip tariant, neformalus veikimas yra labiau savaiminis, spontaniškas, t. y. priešingas pagal nustatytas taisykles ir reikalavimus funkcionuojančiam formaliam veikimui (Jakaitis 2013: 22). Tam tikruose kontekstuose kai kurie autoriai neformalų veikimą dar vadina „tautiniu judėjimu“. Apskritai žmogiškąjį – „dinaminį“ – veiksnį autorius įvardija kaip lemiamą kuriant ir vertinant aplinką (Jakaitis 2005), ir tai tiesiogiai susiję su architektūros procesais.

Neformalus visuomenės dalyvavimo aspektas tampa aktyvus tuomet, kai visi formalūs veiksniai yra neefektyvūs. Kaip vieną iš pagrindinių neformalaus visuomenės poveikio architektūros procesams priemonių galima traktuoti problemos viešinimą žiniasklaidoje. Kitos galimos tokio veikimo apraiškos – tai protestai įvairiomis formomis (piketai, peticijos, teminiai koncertai, rengiamos viešos diskusijos ir pan.). Taigi, toliau nagrinėjant sąmoningos visuomenės ir konkrečių nerealizuotos architektūros projektų atvejus,

bus aktualūs būtent neformalaus visuomenės įsikišimo pavyzdžiai.

Atlikus istorinę neįgyvendintų architektūros projektų analizę (nuo XVIII a. iki XXI a. pr.) (Gudelytė 2012), galima manyti, kad iki XX a. socialinis poveikis architektūros procesams Lietuvoje tegalėjo būti formalus arba iš dalies veikiamas nekilnojamojo turto savininkų interesų, nes kitų priemonių pasiekiamumas buvo ribotas, neišvystytas arba nelegalus. Architektūros, kaip ir kitų menų, kuravimas tekdavo visuomenės valdančiajam elitui, ir jau nuo XIX a. pradžios buvo griežtai reglamentuotas teisės aktu.

Lietuvoje XX a. pirmoje pusėje, tarpukariu, neformalus visuomenės dalyvavimas architektūros procesuose reiškėsi tuo metu populiaria netiesioginių debatų forma spaudoje, vykusia tarp kultūrinio elito, užsakovo ir valdžios atstovų. Kita vertus, jau tuo metu viešos diskusijos neformaliai atliko (ir dabar atlieka) projekto viešinimo, netiesioginio reklamavimo funkciją.

Tarpukario spaudoje išlikusios savotiškos diskusijos tarp architekto ir architekto arba architekto ir kitų visuomenės atstovų liudija, kad tuo laikotarpiu architektūros kultūra ir kritika buvo gaji (Petrušis 2015a). Daugeliu atvejų tai aprėpė išimtinai konkursinių projektų klausimus, nes architektūriniai konkursai ir tuomet, ir dabar organizuoti tik reikšmingesnių objektų projektavimo tikslais.

Tarybinį laikotarpį galima būtų pavadinti neįgyvendintų architektūros projektų era. Tačiau dėl suprantamų priežasčių žiniasklaidoje atsidurdavo tik tos nuomonės, kurios niekaip negalėdavo pakenkti valdžios įvaizdžiui. Veikė spaudos, radijo ir televizijos cenzūra, o informacija buvo atitinkamai angažuojama. Šie suvaržymai paveikė ir architektūros idėjų sklaidą (Galaunytė 2013), o ir diskusijų architektūros konkursų ir kitų projektų klausimais viešai kildavo mažiau ir jos buvo nuosaikios. Tačiau šiuo periodu architektūroje kurį laiką buvo populiarus „tautinis stilius“ arba gana tiesioginis tautinių elementų adaptavimas architektūroje (pvz., neįgyvendintas restoranas „Gedimino sapnas“, arch. J. Makariūnas), ir tai galima traktuoti kaip neformalias, rezistencinio pobūdžio visuomenės aktyvumo apraiškas. J. Jakaitis teigia, kad nuo 7–9-ojo dešimtmečio visuomenės vaidmuo architektūriniuose procesuose formalizuotu lygmeniu tebuvo imituojamas, nes faktiškai demokratinų principų tuometinėje sistemoje dėl jos slaptumo taikyti nebuvo įmanoma (Jakaitis 2013: 56).

Minėtas autorius, nagrinėdamas visuomenės dalyvavimo miestų erdvinio formavimo procese raidą, pabrėžia, kad demokratėjančioje valstybėje ryšys tarp visuomenės ir architektūrinės aplinkos formavimo stiprėja (Jakaitis 2013: 19). XX a. pabaigoje prie šio proceso prisidėjo laisvėjanti žiniasklaida bei kartu su demokratijos įsitvirtinimu augantis

informacijos srautas, kuris XXI a. tapo nebeaprepiamas, o žodžio sklaida beveik nebeteko užtvarų. Natūraliai suintensyvėjo ir visuomenės aktyvumas architektūros procesų srityje. Galima teigti, kad XXI a. iš dalies dėl globalių procesų, iš dalies dėl modernių žiniasklaidos technologijų būti neabejingam svarbiais visuomenei klausimais tampa socialinio brandumo ženklai. Dar daugiau – visuomenės aktyvumas dalyvaujant architektūros procesuose tampa svarbus valstybinių lygmeniu. Tai netgi oficialiai įtvirtinta Lietuvos architektūros politikos formavimo plane, kuriame teigiama, kad „architektūra turi tapti viešojo (visuomenės) intereso dalyku“, o „nuo jaunų dienų lavinama, su architektūros istorija, pasiekimais ir naujovėmis supažindinama visuomenė yra įpratusi pastebėti, vertinti savo aplinką ir dalyvauti jos formavimo procese, reikalauti architektūros kokybės“ (Lietuvos architektų sąjunga 2014). Vis dėlto net ir taikant tokias priemones nesugebama patenkinti visų šalių interesų: neretai ir dabar visuomenė nėra tinkamai ir laiku supažindinama su projektais, o jos nuomonė ignoruojama. J. Jakaitis konstatuoja, kad teisinė bazė Lietuvoje kol kas neužtikrina architektūrinės veiklos, procesų kokybės, nes pagrindiniu kriterijumi organizuojant konkursus ilgą laiką buvo ir dažnai tebėra ekonominis finansinis, o ne kokybinis aspektas (Jakaitis 2008).

Neįgyvendinti architektūros projektai ir socialinė savimonė 1918–1990 m. Lietuvoje

Architektūra yra vienas iš arčiausiai visuomenės esančių, dažniausiai pasitaikančių, daugiausiai materialinių resursų reikalaujančių, labiausiai įtaką darančių, kasdienę aplinką formuojančių, įvairių visuomenės grupių interesus apimančių ir dėl to daugiausiai susidomėjimo, nuomonių ir ginčų išprovokuojančių meno krypčių. Išvardintų savybių visuma tikriausiai negali būti taikoma jokiai monumentaliosios dailės kryptiai ar net jokiai kitai meno sričiai². Visuomeninių pastatų projektai ypač ryškiai atspindi ne tik socialinių procesų kaitą, bet ir visuomenėje, valstybėje vyraujančias dvasines, kultūrinės, estetiškes realijas (Minkevičius 1987). Kai kurie jų aplink save sutelkė tokį tankų visuomeninio aktyvumo lauką, kad tam tikrais atvejais jis užgožė pačių projektų esmę ir tikslą. Bene daugiausiai dėmesio pritraukia visuomeninės svarbos architektūros konkursų projektai. Kai kurie konkursų darbai, nors ir nerealizuoti, sutelkia visuomenę bendram tikslui, priverčia diskutuoti ir veikti. Kitaip tariant, svarbūs neįgyvendinti projektai prisideda prie socialinės savimonės augimo.

² Su architektūra savo įtakingumu, mastu ir sąnaudomis varžytis galėtų nebent kino industrija.

XX a. pr. svarbiausi architektūros objektai buvo projektuojami konkursų būdu. V. Petrulis pastebi, kad jau tada svarbesnių konkursų medžiaga bent iš dalies stengtasi viešai eksponuoti ir skelbti su tuo susijusią informaciją, o svarbūs objektai dažnai sulaukdavo visuomenės dėmesio (Petrulis 2013). Išskirtini trys ryškiausi Tarpukario architektūros konkursų objektai, sukėlę įvairias visuomenės reakcijas (jie sietini su siekiu įprasminti valstybės politinį užmojį). Visi jie – Kaune: Vytauto Didžiojo ir karo muziejus, Karininkų ramovė ir Kristaus prisikėlimo bažnyčia (toliau – Prisikėlimo bažnyčia, *aut. past.*) (Petrulis 2008). Tai labai ideologizuoti pastatai, įdomūs ne tik naudotomis architektūrinėmis išraiškos priemonėmis, bet ir juos apgaubusiomis diskusijomis.

J. Reklaitė išskiria Prisikėlimo bažnyčios konkursą, „<...> kuris iš esmės iliustravo to meto visuomenės ir architektų bendruomenės nepajėgumus. Konkurse buvo aršiai kritikuoti visi istorinių reminiscencijų turintys darbai, todėl konkursą laimėjęs ir tik po daugelio metų įgyvendintas projektas iš esmės skiriasi“ (Reklaitė 2014).

Kritika ir svarbesni komentarai neretai būdavo teikiama raštu. Pavyzdžiui, iliustratyvaus Prisikėlimo bažnyčios atveju rezultatais nepatenkinti konkurso dalyviai – tuomet ryškios architektūrinės visuomenės asmenybės – savo argumentus žiuri išdėstė oficialiame rašte. Šiuo klausimu taip pat išspausdintas ne vienas straipsnis. Informacijos sklaida spaudoje tęsėsi ir statyboms prasidėjus³.

1930 m. pradžioje vienas iš projekto variantų buvo patvirtintas tuometinės statybos inspekcijos prie Vidaus reikalų ministerijos. Projektinė medžiaga publikuota įvairiuose leidiniuose, buvo platinami plakatai su pastato vaizdu. Šio K. Reisono projekto istoriją aprašė M. Baužienė: „Vieniems jis kėlė pasigėrėjimą, asociacijas su M. K. Čiurlionio ir K. Šimonio paveikslais; veržlus spiralinis bokštas jiems reiškė kilimo į dangų įprasminimą, kituose architektūrinuose elementuose buvo išvelgiami tautiškos architektūros motyvai. Daugeliui meno žmonių projektas kėlė pasipiktinimą. <...> Daug kritinių straipsnių šiam „virtuvinio stiliaus“ projektui skyrė rašytojas Balys Sruoga, nespecialisto darbo architektūros kūriniu jį vadino menotyros daktarė Halina Kairiūkštytė-Jacinienė“ (Baužienė 2007). Galiausiai, galbūt dėl tokios kritikos, bet oficialiai – per didelių sąnaudų, buvo nurodyta parengti kitą projektą, kurio realizacija, patvirtinta 1933 m., dabar ir matoma.

Dėl karo ir sovietinės okupacijos bažnyčios statybos darbai nutraukti ir vėliau atnaujinti tik 1989 m. Objektas pabaigtas 2004 m. pabaigoje (Linartas 2011).

Prisikėlimo bažnyčios rezonansas – vienas iš pavyzdžių, kai, dar būdamas neįgyvendintas, architektūros kūrinys sukėlė aktyvias diskusijas, kurios iš dalies prisidėjo prie projekto keitimo bei lėmė, koks pastatas galiausiai matomas dabar. Šis daugelio istorijos tyrėjų analizuotas ir aprašytas atvejis vaizdžiai nusako tuometines nuotaikas, estetinius, kultūrinius ir moralinius aktyviosios visuomenės dalies prioritetus.

Reikšmingas įvykis architektūros ir valstybės istorijoje – paskutinis toks architektūrinis užmojis iki prasidedant Antrajam pasauliniam karui – tai grandiozinis Valstybės rūmų arba Lietuvos Vyriausybės rūmų idėjinio projekto konkursas. 1939 m. organizuotose varžytuvėse dalis pasiūlymų buvo gauti iš užsienio, o iš viso pateiktas 51 projektas (Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras 1940). Remiantis išlikusiais dokumentais, manoma, kad konkurse dalyvavo bent trys komandos iš Šveicarijos, architektai iš Niujorko, Vengrijos, Olandijos, Italijos, Slovakijos, Latvijos, Vokietijos ir kt. Apie lietuvių pateiktus darbus žinoma nedaug – minimas tik Felikso Bielinskio projektas. Žiuri komisijoje, be Lietuvos valdžios atstovų bei architektų, dalyvavo Švedijos architektų sąjungos atstovas Erick Gunnar Asplund.

Greičiausiai dėl menkos projekto įgyvendinimo tikimybės (gresiančio karo) Lietuvos Vyriausybės (arba Valstybės) rūmų konkursas žymesnių visuomenės reakcijų nepaskatino, tačiau tai – reikšmingas architektūros istorijos įvykis šalies kontekste. Vis dėlto apie jį dokumentinės medžiagos yra išlikę tik fragmentai. Iki šiol rastas ir Lietuvos nacionalinio muziejaus rinkinyje saugomas šveicarų architekto K. Perlsee projektas kodiniu pavadinimu „Amicus Amico (Petrulis 2015b). Konkurso sąlygose buvo minimas pageidavimas projektuoti laikantis „klasikinės dvasios“ (Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras 1939).

Šis projektas, palyginti su anksčiau minėtu Prisikėlimo bažnyčios atveju, nėra toks rezonansinis visuomenės reakcijų atžvilgiu. Tačiau jo paskelbimas ir viešinimas – tai vienas iš būdų valstybinių lygmeniu kelti tautinę savimone, diegti moralinius prioritetus, nepasiduoti depresyvioms karo nuojautoms. Šiuo atveju ne visuomenė, o projekto idėja turėjo daryti įtaką žmonėms.

Ideologiškai išskirtinis ir nerealizuotas V. Landsbergio-Žemkalnio „Liaudies namų“ projektas (1928 m.). Iš dalies šis darbas buvo įkvėptas XX a. pr. Vakaruose subrandintos filosofinės minties, kad architektūra gali keisti pasaulį, daryti įtaką visuomenei, spręsti socialines problemas *etc.* Tai – ne tik architektūrinis, bet ir socialinis projektas,

³ Tai liudija ne vienas autoritetingų su kultūra siejamų asmenybių straipsnis: Šlapelis, I. 1928. Prisikėlimo bažnyčios (Panteono) projektų konkursas, *Meno kultūra*, Nr. 7–8: 17–18; Reisonas, K. 1933. Prisikėlimo bažnyčios statyba, *Savivaldybė*, Nr. 7: 27–30; 1937. Dek. Kapočius apie Prisikėlimo bažnyčios statybą. XX a. Nr. 47: 2 ir kiti.

kuriame teoriniai, idėjiniai aspektai išvystyti kur kas detaliau negu pastato architektūriniai sprendimai. Manoma, kad architektas tai darė sąmoningai, siekdamas šviesti žmones, išryškinti socialinę – žmogiškąją, sutelkiančią, tautinę savimonę ugdančią – architektūros funkciją, taip pat norėdamas atkreipti visuomenės dėmesį į „paprastų žmonių kultūrą“ (Kančienė, Minkevičius 1993). Šio projekto esmę V. Landsbergis-Žemkalnis nuosekliai išdėstė mokslo žurnale „Technika“ (1928, Nr. 4). Čia pateikti ir keli galimi architektūrinio sprendimo variantai, pabrėžiant estetikos svarbą kultūriniam žmogaus formavimuisi. Tai turėjo būti daugiafunkcis pastatas, skirtas visuomeniniams kultūriniam, švietėjiškiems renginiams: koncertams, paskaitoms, konferencijoms, teatrui. Svarstyta galimybė įrengti ir vaikų darželį. Autorius tikėjo, kad „Liaudies namai taps charakteringu amžiaus reiškiniu“, statomu ne vienam dešimtmečiui. „Ateinančios kartos juos matys ir priims kaip mūsų joms paliktą paminklą, kuriame pasireiškė visas kultūrinis šito laiko Lietuvos palikimo lygis <...>“ kaip „architektūrinės kultūros rodiklis“ (Landsbergis-Žemkalnis 1928).

XX a. 3-iajame deš. V. Landsbergis-Žemkalnis buvo Lietuvoje bepradedantis įsitvirtinti, ne daug kam žinomas architektas, ir jo įtakos galimybės, ko gero, buvo gana ribotos. Tačiau šis projektas svarbus kaip vienas iš nedaugelio ryškesnių pavyzdžių, kai architektūros priemonėmis bandoma skleisti socialinį turinį ir tai daroma be jokios akivaizdžios politinės potekstės.

Tautos namų (anksčiau V. Landsbergis-Žemkalnis vartojo Liaudies namų sąvoką) statybos iniciatyva atgimė Sąjūdžio laikais. Vienu iš jos vedlių iki šiol (2017 m.) lieka V. Landsbergio-Žemkalnio anūkas – V. Landsbergis, kuriam aplink save pavyko sutelkti nemenką šviesuomenės palaikymą. Nors XXI a. pradžioje projekto idėjai įkūnyti elito palaikymo neužteko, tačiau entuziazmo pakako atviram architektūros konkursui paskelbti. Tačiau pirmiausiai sujudimą profesinėje visuomenėje sukėlė abejingas konkurso sąlygų kūrėjų požiūris į gamtinės dominantės (kalvos) ardymą. L. Vaitys teigia, kad tie konkurso darbai, kurie parodė sąmoningumo ir kalno regeneravimo galimybes, buvo atmesti (Vaitys 2013). Vėliau kilo diskusijų dėl viešojo ir privataus intereso nesuderinamumo. Galiausiai konkursą laimėjęs K. Pempės ir bendraautorių projektas nebuvo realizuotas.

Šio neįgyvendinto architektūros projekto fenomenas – tai vis iš naujo keliama, bet jau kelintą kartą sužlunganti Tautos namų pastato idėja, turėjusi vienyti, telkti bendruomenes, ugdyti tautinio identiteto pajautą ir kultūrinį išprusimą.

Sovietiniais metais architektūra turėjo būti nuolanki planinės ekonomikos, generalinio reguliavimo ir kontrolės principų įgyvendinimo priemonė. Todėl buvo įprasta, kad meniniu požiūriu vertingas, tačiau ideologiškai nenaudingas

objektas patekdavo į mirusių projektų kategoriją, t. y. taip ir nebūdavo įgyvendintas (Linartas 2009).

Lietuvai esant Sovietų Sąjungos sudėtyje (1940–1990 m.), neformalios visuomenės aktyvumo apraiškos, savarankiškos iniciatyvos, nesuderintos su valdžios institucijomis, buvo neleistinos ir slopinamos. Vienas iš akivaizdesnių neformalaus visuomenės įsikišimo į architektūrinius procesus atvejų sovietiniu laikotarpiu – tai tam tikros architektų bendruomenės dalies pasipriešinimas Vilniaus centrinės dalies urbanistiniam projektui XX a. 6 deš. viduryje. Tuometinių miesto planuotojų – daugiausiai tai būdavo atvykėliai iš kitų Sovietų Sąjungos respublikų (Leningrado, Rygos, Minsko) – idėja buvo magistralinio tipo gatvės, jungiančios geležinkelio stotį su Kalvarijų turgumi, projektavimas. Planuota nuo karo nukentėjusius namus nugriauti, o atsivėrusiuose plotuose įrengti skverus. Tai būtų iš esmės pakeitę istoriškai susiklosčiusią urbanistinę senamiesčio struktūrą. Autoritetingiausi Vilniaus architektai susitelkė: rašė raštus tuometiniams valdžios atstovams, šiuo klausimu principingai išsakė nuomonę oficialiuose suvažiavimuose, stengdamiesi pakeisti šį urbanistinį scenarijų. Tikslas pasiektas: dėl visuomenės aktyvumo projektas nebuvo įgyvendintas (Gudelytė-Račienė 2013).

Tačiau sovietiniu laikotarpiu įtakos žadinant visuomenės savimonę architektūra vis dėlto turėjo. Nors dauguma projektų liko neįgyvendinti, kaip minėta, kai kurie jų transliavo pasipriešinimo santvarkai žinutę, palaikė visuomenės kultūrinį išprusimą ir iš dalies mažino atskirties pajautimą tarp sovietinės realybės ir Vakarų pasaulio tendencijų. „Tuo metu užaugo nauja architektų karta, kuri, nepaisydama sunkumų, stengėsi puoselėti moderniosios architektūros tradicijas. Daugelis lietuvių architektų, išlaikydami patriotinės ir kultūrinės rezistencijos dvasią, dirbo kūrybiškai, gerokai pranokdami bendrą SSRS lygį,“ – rašo J. Minkevičius (Minkevičius 2017). Architektas J. Šeibokas darbą ir kūrybą sovietiniu laikotarpiu įvardijo kaip nuolatinį idėjinį pasipriešinimą esamam režimui, vadindamas daugelio savo kartos kolegų kūrybinę veiklą „tyliąja rezistencija“ (Gudelytė-Račienė 2013). Tarp reikšmingesnių laikotarpio projektų, koduojančių rezistencinę mintį, paminėtini: Respublikos ūkio pasiekimų parodų paviljonai, Vilnius, arch. E. V. Čekanauskas, 1969–1970 m.; Kauno autobusų stoties konkursinis projektas, arch. A. Alekna, G. Telksnys, L. Vaitys, 1978 m.; Mokytojų tobulinimosi instituto projektas, Vilnius, arch. G. Telksnys, 1974–1979 m.; Alaus baro projektas, pjūvis, Vilnius, arch. J. Anuškevičius, 1982–1983 m.; Draugystės aikštės Mažeikiuose projektas, arch. R. Buivydas, J. Balkevičius, 1986 m.; restoranas „Gedimino sapnas“ projektas, Vilnius, arch. J. Makariūnas, 1970–1980 m.

Santykis tarp nerealizuotų architektūros projektų ir visuomenės sąmoningumo Lietuvoje nuo 1990 m.

Atkūrus nepriklausomybę, 10-ojo dešimtmečio Lietuvoje palaiapsniui atsigavo ir visi su demokratine santvarka susiję procesai. Kaip augančios politinės ekonominės gerovės rodiklis suaktyvėjo ir statybų sektorius. Į kultūrinį lauką sugrįžo ir demokratiniais principais grindžiami architektūriniai konkursai, kartu sukurdami ir naujų priežasčių išsieti viešoms diskusijoms.

Nacionalinis stadionas (arch. A. Nasvytis su A. Gučiu, R. Krištopavičiumi, J. Rusteika, R. Stasėnu; statyba pradėta 1984 m. – nebaigta, statyba atnaujinta 2006 m. – nebaigta), atnaujinta 2015 m. su projekto keitimais), Tautos namai ant Tauro kalno (2008 m.), Vilniaus Ermitažo-Gugenheimo muziejus (2010 m.), Modernaus meno centras (2011 m.), aukštuminiams pastatams dešiniajame Neries krante – tai tik dalis projektų, sukėlusiu atgarsius visuomenėje ir skatinusių jos aktyvumą.

Vienas iš savo baigtimi svarbesnių XXI a. 1-ojo deš. projektų – Jono Pauliaus II bažnyčia Vilniuje (arch. D. Trainauskas, D. Baliukevičius, A. Kairytė, A. Kepenytė, 2007 m.). Bažnyčia taip ir nebuvo pastatyta, o šio pastato projekto istorija tapo priežastimi viešoms diskusijoms, kai atvirą architektūros konkursą laimėjusių architektų komanda tik po kurio laiko sužinojo, kad užsakovui, neviešinant šio fakto, buvo pateiktas dar vienas – K. Pempės – pasiūlymas. Nors D. Trainausko architektų grupės darbas įvertino ir išrinko specialią komisiją, kurią sudarė architektai ir užsakovo – Vilniaus arkvykšpų – atstovai, praėjus maždaug metams, užsakovas žiniasklaidoje paskelbė apie planuojamą kito projekto įgyvendinimą. Atitinkamoms visuomenės grupėms sureagavus, neribotam laikui sustojo bet koks projekto vykdymas. Be to, atvejis buvo nagrinėjamas Lietuvos architektų sąjungos (LAS) ir Lietuvos architektų rūmų (LAR) profesinės etikos jungtinės komisijos posėdyje. 2013 m. birželio 5 d. sprendime buvo nutarta, kad architektas K. Pempė turėjo teisę rengti ir užsakovui teikti architektūrinius pasiūlymus, tačiau, esant konkrečioms aplinkybėms, jis pažeidė profesinės etikos nuostatas, įtvirtintas Europos architektūros paslaugų teikėjų etikos kodekso 4.11 punkte ir LAS patvirtintų Architekto profesijos etinių principų 6.1 punkte.“ (Lietuvos architektų rūmai 2013).

Šis atvejis paskatino architektų profesinę visuomenę ir savivaldą diskutuoti apie visuomenei svarbių objektų projektavimo architektūrinių konkursų skelbimo būtinumą, aktyvų architektų dalyvavimą asociacijų veikloje, nenusišalinimą nuo bendrai priimamų sprendimų, tikslų, svarbių ne tik visiems architektams, bet ir visuomenei, įgyvendinimą.

Dokumente pateikta rekomendacija aiškiai atskirti architektūrinės idėjos konkursus nuo architektūrinio projekto konkursų, o konkurso sąlygose rekomenduota įtvirtinti užsakovo prievolę su konkurso laimėtojais vykdyti derybas dėl projektavimo sutarties sudarymo (Lietuvos architektų rūmai 2013). Pašilaičių bažnyčios projektas sukėlė ne tik žiniasklaidos susidomėjimą, bet ir paskatino persvarstyti architektūrinių konkursų kokybę Lietuvoje klausimus.

Vienas labiausiai rezonansinių architektūrinių XXI a. pradžios įvykių – Gugenheimo-Ermitažo muziejaus Vilniuje projekto konkursas 2008 m. Projektas buvo organizuotas pasauliniu lygmeniu, jame dalyvavo tokios architektūros žvaigždės („starchitektai“) kaip D. Liebeskind, M. Fux, Z. Hadid – jos projektas ir buvo paskelbtas nugalėtoju. Didžiutuota, jog tokie meistrai ne tik atvyko į Vilnių, dalyvavo varžytuvėse, bet ir prisidėjo prie miesto populiarinimo, nes įvykis buvo aptariamasis užsienio architektūros leidiniuose, savo interneto svetainėse konkursinius projektus eksponavo patys dalyviai (Grunskis, Reklaitė 2012).

Tačiau toks atsiribojimas nuo vietinių architektų pasiūlymų iškėlė neigiamą Lietuvos architektūros autoritetų reakciją. Architektai – J. Šeibokas, V. Dičius, K. Pempė (tuometinis LAS pirmininkas), V. Brėdikis – žiniasklaidoje išplatino atvirą laišką, kuriame išreiškė nerimą dėl to, „kad ruošiantis unikalios objekto statybai visai nebuvo viešos, atviros diskusijos visuomenėje, tarp kultūros žmonių – kokiems tikslams, kokiems objektams ar kokioms sritims labiausiai šiandien trūksta finansavimo, ką pirmiausiai turėtume pasistatyti ar restauruoti vystant ir puoselėjant nacionalinę kultūrą“. Siūlyta atkreipti dėmesį į apleistus esamus nacionalinius architektūros ir meno objektus, kurie nerestauruojami arba netinkamai eksploatuojami nyksta (Brėdikis *et al.* 2007).

Gugenheimo muziejaus statybos idėjai nepritarė ir kitų kultūros sričių elito atstovai, kurie taip pat išplatino atvirą laišką su kreipimusi į aukščiausias Lietuvos valdžios institucijas. Tačiau sumaymą palaikė Vilniaus meras A. Zuokas, J. Mekas, architektas A. Nasvytis, NDG vadovė L. Jablonskienė ir kiti.

Konkursui įvykus, imta abejoti ir dėl laimėjusio projekto originalumo: A. Samalavičius Z. Hadid suprojektuoto pastato architektūroje neįžvelgė nieko išpūdinčio, patrauklaus ar savito (Samalavičius 2008), A. Karalius projektą pavadino tarsi jau matytu (Karalius 2008).

Ermitažo-Gugenheimo muziejaus projekto architektūrinį konkursą daugelis įvardija kaip iki šiol svarbiausią Nepriklausomos Lietuvos architektūros konkursų raidoje. T. Grunskis, apibendrinamas Nepriklausomybės laikotarpio chronologinius įvykius architektūroje, šio ir tokio pobūdžio konkursų, pritraukiančių į Lietuvą tokio lygio

pasaulines architektūros asmenybes, kaip Z. Hadid ir kiti, egzistavimą ir būtinumą vertina pozityviai. Tokio reiškinio teigiamybė, jo nuomone, yra galimybė suvokti pasaulio „mažumą“, lokalumo ir savo vertės kaip to pasaulio visavertės dalies pajautimas (Grunskis, Reklaitė 2012).

Dar daugiau – tarptautinio žinomumo architektūros veikėjų pasiūlymai privertė susimąstyti apie globalizacijos artumą ir jos įtaką vietos kultūrai. Tačiau vienas iš negiamų viso šio konkurso proceso aspektų – kad su visuomene nebuvo tartasi nei objekto vietos, nei funkcijos klausimais (Reklaitė 2014).

Tais pačiais metais, kai vyko diskusijos dėl Gugenheimo-Ermitažo muziejaus, išleisti Lietuvos architektūros politikos metmenys iš esmės apibendrina tas problemas, kurias išryškino sužlugusio projekto istorija: kad „visuomenė, profesionalai, valdžios ir verslo atstovai nepakankamai išsamiai supažindinami su architektūros, planavimo srities inovacijomis, sukurtomis Lietuvoje ir užsienyje, todėl nepakanka inovacijų išmanymo, egzistuoja baimė tam, kas nauja“ (Lietuvos architektų sąjunga 2014). Problemos iškėlimas politiniu lygmeniu rodo vis didėjanti sąmoningos visuomenės Lietuvoje aktyvumo ir įtakos lygį.

2009 m. buvo ketinama rekonstruoti priešais Katedros aikštę statytą viešbutį (arch. K. Lupeikis su komanda, 2002 m.). Du autoriai tarybai pateikė du kardinaliai skirtingus fasadų variantus: su KPD sėkmingai suderintą – kompromisinį istoristinį – sprendimą (arch. A. Žalys su komanda) ir projektą, kuris savo raiška kontrastuoja su supančia architektūrine aplinka (arch. K. Lupeikis su komanda).

Svarstant šį projektą buvo atkreiptas dėmesys į seną problemą – „dažnai architektūros senamiesčiuose ar kitose vertingose teritorijose pasiūlymus lemia konservatyvus požiūris paveldosaugos specialistų reikalavimai, kuriuos architektas turi įvykdyti, kad projektas būtų suderintas“ (Lietuvos architektų sąjunga 2009). Projektas dar kartą iškėlė seno ir naujo santykio klausimą, įžiebė konfliktą tarp „atkuriamosios“ koncepcijos šalininkų ir nusistovėjusios „europietiškosios“ elgesio senamiesčiuose tradicijos. Dauguma Vilniaus architektūros-urbanistikos ekspertų tarybos narių nepateisino nepagrįsto istorizmo sprendinių ir palaikė naujos architektūros – kaip savo „laikmečio ženklo“ – propagavimą senamiestyje. Galiausiai pastato rekonstrukcija įvyko be esminių nuokrypių nuo originalaus K. Lupeikio darbo, o A. Žalio pasiūlymas liko nerealizuotas. K. Lupeikio projektuotas pastatas apskritai yra vienas iš sėkmingiausių moderniosios architektūros pavyzdžių, iškilusių istorinėje miesto šerdyje.

XXI a. pradžios visuotinis, technologinis ir moralinis išsilaisvinimas lėmė socialinio aktyvumo suintensyvėjimą ir vis dažnesnius visuomenės įsikišimo į projektavimo

procesus atvejus, kurie, kartu su tebeaktuali finansiniu aspektu, vis dažniau tampa projektų žlugimo priežastimi. Be to, kad bręstant socialinei savimonei daugėja visuomenei svarbių objektų projektų žlugimo atvejų, tokie procesai yra ir vis augančio socialinio sąmoningumo ženklas, ir vienas iš veiksmų, sutelkiančių žmones bendram tikslui, skatinančių diskutuoti bei veikti. Taip pat tai yra viena iš priežasčių, dėl kurios kyla architektūros politikos performavimo klausimų, kvestionuojamas architektūrinio projektavimo aparato veiksmingumas, architektūros kokybės klausimas, vykdomi pokyčiai ne tik bendruomeniniu, bet ir valstybiniu lygmeniu.

Išvados

Nuo XXI a. pradžios neformalus visuomenės dalyvavimas architektūros procesuose tampa vis dažnesniu reiškiniu. Be to, visuomenės aktyvumui augti įtakos turi vis įvairesnės viešo nuomonės reiškimo formos ir galimybės, kurias suteikia tobulėjančios žiniasklaidos priemonės, demokratinės santvarkos formuojama atmosfera ir nuolat didėjanti aktyvumo raiškos būdų įvairovė. Pavyzdžiui, sovietiniu laikotarpiu Lietuvoje neformalių visuomenės dalyvavimo architektūriniuose procesuose pavyzdžių yra reta – tai rodo, kad socialinė savimonė buvo slopinama ir nepageidaujama.

Socialinė savimonė, jos paskatintas visuomenės aktyvumas ir jo pasekmės neįgyvendintos architektūros klausimais gali būti vertinamos dvejopai: viena vertus, aktyvus neformalus bendruomenių poveikis lemia valdžios ir kitų dominuojančių grupių jautrumą viešajai nuomonei – visuomeniniai projektai imami persvarsyti, analizuojami iš naujo, vykdomos viešos diskusijos, išjudinami politiniai, teisiniai svertai; kita vertus, kai dėl įvairių išreikštų nuomonių tenka nuolat keisti sprendinius, nukenčia projekto stabilumas, jis tiesiog vilkinamas arba, kaip analizuotais atvejais, projektas sužlunga. Pastebėtina, kad visais nagrinėtais atvejais, sulaukusiais neigiamos visuomenės reakcijos, projektai buvo neįgyvendinti dėl finansinių arba moralinių priežasčių, tačiau ne todėl, kad pastato projektas būtų architektūriškai nekokybiškas.

Tarpukario Lietuvos sužlugusių architektūros projektų palikimas liudija tuo metu buvus aktyvų socialinės savimonės skatinimą: to laikotarpio neįgyvendintuose projektuose ryškus nacionalinio identiteto, estetinių orientyrų formavimo, „tautos dvasios“ kėlimo, bendrumo siekis. Analizuoti XXI a. neįgyvendintos architektūros projektų pavyzdžiai byloja, kad tautinio identiteto (savimonės) ugdymas, nors neišbrauktas iš prioritetų sąrašo, nebėra pati svarbiausia aktualija Lietuvoje. Kur kas populiarsnė – viešojo intereso tenkinimo problema, visuomenės įtraukimas

į architektūroje (ir kitose srityse) vykstančius procesus, žmonių aktyvumas ir sąmoningumas sprendžiant su tuo susijusius klausimus. Tai turi įtakos ir formuojant architektūros politikos gaires, taigi, neformalus veikimas ima lemti formalių svertų reguliavimą.

Visuomenės aktyvumas dalyvaujant architektūriškuose procesuose yra vienas iš veiksnių, skatinančių jos savimonės stiprėjimą. Įvairūs projektai gali žadinti skirtingų visuomenės grupių aktyvumą ir savimonę, priklausomai nuo to, su kokia idėjine potekste konkretus projektas yra inicijuojamas. Svarbesnių neįgyvendintų projektų apžvalga parodė, kad nerealizuotos architektūros darbai įvairiais laikotarpiais socialinį aktyvumą ir sąmonėjimą kurstė dvejopai: vienu atveju – tiesiogiai savo idėjinio turiniu ar išraiška, kitais kartais – tiesiog sukeldami susidomėjimą, reakcijas ir telkdami žmones. Konkretūs visuomenės dalyvavimo architektūriškuose procesuose atvejai liudija apie realų neįgyvendintų architektūros projektų ryšį su visuomenės aktyvumu ir jos savimonės formavimusi:

- Tautos namų, Vyriausybės rūmų, Prisikėlimo bažnyčios projektų idėjinis pamatas turėjo tiesiogiai kelti tautinio, kultūrinio identiteto, dvasingumo, vieningos ir stiprios bendruomenės pajautą;
- Jono Pauliaus II bažnyčios atvejai išskėlė vidines architektūrinių bendruomenės problemas, paryškino teisinės bazės ir biurokratinių mechanizmų netobulumą, o tai skatino profesinės visuomenės susitelkimą bendram tikslui ir dalinį šio tikslo pasiekimą, t. y. teisinės bazės tobulinimą;
- Ermitažo-Guggenheimo muziejaus statybos iniciatyva sujungė kultūros ir šiuolaikinės architektūros elitą, kuris išskėlė viešojo intereso tenkinimo svarbos klausimą, visuomenės (ne-)įtraukimo į architektūroje (ir kitose kultūros bei socialinėse srityse) vykstančius procesus problemą;
- viešbučio šalia Katedros aikštės rekonstrukcijos atvejis išryškino amžinai aktualią „seno“ ir „naujo“ dermės dilemą, sujungė profesinę visuomenę ginti savo ir autoriaus interesus, paskatino kvestionuoti galiojančių teisinių svertų (ne-)efektyvumą.

Literatūra

- Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras. 1939. Valstybės rūmų statybos projektas, *Lietuvos aidas* 02/01: 8 [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://tarpukaris.autc.lt/lt/paieska/bibliografija/6781/valstybes-rumu-statybos-projektas>
- Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras. 1940. Valstybės rūmų eskizinio projekto konkursas, *Lietuvos aidas* 06/13: 6 [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. kovo 31 d.]. Prieiga per in-

ternetą: <http://tarpukaris.autc.lt/lt/paieska/bibliografija/8206/valstybes-rumu-eskizinio-projekto-konkursas>

- Bendrinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. 2017 [žiūrėta 2017 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://bkz.lki.lt/>
- Berman, Sh. 1997. *Children's social consciousness and the development of social responsibility* [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=Cc1XU6O4o94C&oi=fnd&pg=PR9&dq=social+consciousness+growth&ots=fM3FQHnFa-&sig=XQX-NTU1oQfCyeHQkH9C9LZv4c-w&redir_esc=y#v=onepage&q=consciousness%20growth&f=false
- Baužienė, M. 2007. Architektas Karolis Reisonas: didžiausio Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio paminklo autorius, *Žemaičių žemė* 4: 46–50 [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. spalio 11 d.]. Prieiga per internetą: http://www.samogit.lt/Zemaiciu_zeme_2007_4/ZZ_2007_46-50.pdf
- Brėdikis, V., et al. 2007. *Atviras laiškas dėl Vilniuje planuojamo statyti Guggenheimo muziejaus* [interaktyvus]. Lietuvos architektų sąjunga [žiūrėta 2016 m. spalio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.architektusajunga.lt/nuomones/atviras-laiskas-del-vilniuje-planuojamo-statyti-guggenheimo-muziejaus>
- Cooley, Ch. H. 1907. Social consciousness, *American Journal of Sociology* 12(5): 675–694 [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/2762377>
- Galaunytė, A. 2013. Postmodernizmo stiliaus tendencijų kilmė ir pritaikymas privačių gyvenamųjų namų architektūroje Lietuvoje (nuo 1987 iki 1998 metų), *Mokslas – Lietuvos ateitis* 5(3): 282–288.
- Grunskis, T.; Reklaitė, J. 2012. *Laisvės architektūra*. Vilnius: Baltos lankos. 384 p.
- Gudelytė, I. 2012. Neįgyvendinti architektūriniai projektai Lietuvoje: istorinė raida, *Mokslas – Lietuvos ateitis* 4(2): 188–196.
- Gudelytė-Račienė, I. 2013. *Architekto Justino Šeiboko kūryba*. Vilnius: Ex Arte. 216 p.
- Jakaitis, J. 2005. Miesto architektūros savitumas kaip architektūros ir visuomenės sąveikos rezultatas, *Urbanistika ir architektūra* 29(4): 191–202.
- Jakaitis, J. 2008. Interaction of architecture and society: public procurement as tool to improve local economy and architecture, *Urbanistika ir architektūra* 32(1): 17–27.
- Jakaitis, J. 2013. Miesto erdvinio formavimo dalyvių diskursas šiuolaikinės demokratijos sąlygomis. Vilnius: Technika. 220 p. <https://doi.org/10.3846/2128-M>
- Kančienė, J.; Minkevičius, J. 1993. *Architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 90 p.
- Karalius, A. 2008. Gugis ir skafandras, *Statybų pilotas* (157): 4–7.
- Kolbergytė, A.; Indrašienė, V. 2012. Sąmoningumo ugdymo akcentai: požiūriai ir interpretacijos, *Socialinis darbas* 11(2): 421–432.
- Landsbergis-Žemkalnis, V. 1928. *Liaudies namų uždaviniai ir jų projektavimas* [interaktyvus]. Virtuali elektroninio paveldo sistema [žiūrėta 2016 m. lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1C1B0000831470>

- Lietuvos architektų rūmai. 2013. *LAR etikos komisijos ir LAR profesinės etikos tarybos sprendimas 2013-05-31* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. birželio 21 d.]. Prieiga per internetą: [http://www.architekturumai.lt/media/Naujienos/Naujienos%202013/LAS%20ir%20LAR%20jungtines%20etikos%20komisijos%20sprendimas_galutinis%20\(2013-06-05\).pdf](http://www.architekturumai.lt/media/Naujienos/Naujienos%202013/LAS%20ir%20LAR%20jungtines%20etikos%20komisijos%20sprendimas_galutinis%20(2013-06-05).pdf)
- Lietuvos architektų sąjunga. 2009. *2009–02–05 VAUET posėdžio išvados* [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.architektusajunga.lt/naujienos/2009-02-05-vauet-posedzio-ismados?p=4>
- Lietuvos architektų sąjunga. 2014. *Lietuvos architektūros politikos 2014–2020 metmenys „Inovatyvi architektūra – darniai aplinkai kurti“* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. spalio 23 d.]. Prieiga per internetą: http://www.architektusajunga.lt/uploads/File/Naujienos/2014/Arch_politika_2014-2020/Architekturos_politikos_2014-2020_metmenys_LAS.doc
- Linartas, D. 2009. Sovietinio laikotarpio architektūros konkursų apžvalga, *Urbanistika ir architektūra* 33(1): 39–47.
- Linartas, D. 2011. *Kūrybinių konkursų reikšmė Lietuvos architektūros mene*: daktaro disertacija. Vilniaus Gedimino technikos universitetas. Vilnius: Technika. 197 p.
- Minkevičius, J., et al. 1987. *Lietuvos architektūros istorija. Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*. Kaunas: K. Poželos spaustuvė. 384 p.
- Minkevičius, J. 2017. *Sovietinio laikotarpio Lietuvos architektūra* [interaktyvus]. Kultūros paveldo departamentas [žiūrėta 2017 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: http://www.kpd.lt/uploads/EN/Heritage%20in%20Lithuania/Heritage%20in%20Lithuania/31_LITHUANIAN_ARCHITECTURE_OF_SOVIET_TIMES.pdf
- Petrušis, V. 2008. *Erdvinės lietuvių tautinio stiliaus politikos projekcijos 1918–1939 m.* [interaktyvus]. Vytautas Magnus University e-Publication Repository [žiūrėta 2017 m. balandžio 24 d.]. Prieiga per internetą: https://eltpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/33168/ISSN1822-4547_2008_N_4.PG_35-48.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Petrušis, V. 2013. Konkursai tarpukario Lietuvoje (1918–1940): bendrosios tendencijos, *Urbanistika ir architektūra* 37(2): 112–121. <https://doi.org/10.3846/20297955.2013.807569>
- Petrušis, V. 2015a. *Ateitininkų sąjungos rūmai Kaune* [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2015 m. rugsėjo 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://tarpukaris.autc.lt/lt/paieska/objektas/428/ateitininku-sajungos-rumai-kaune>
- Petrušis, V. 2015b. *Konkursinis projektas Lietuvos Vyriausybės rūmams* [interaktyvus]. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras [žiūrėta 2015 m. rugsėjo 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://tarpukaris.autc.lt/lt/paieska/objektas/1532/konkursinis-projektas-lietuvos-vyriausybes-rumams>
- Reklaitė, J. 2014. *Nacionalinio identiteto apraiškos XX a. Lietuvos architektūroje*: daktaro disertacija. Vilniaus Gedimino technikos universitetas. Vilnius: Technika. 191 p.
- Samalavičius, A. 2008. Guggenheimo-Ermitažo (m)isterija, *Irytas.lt* [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://skonis.lrytas.lt/-12121224961210403127-guggenheimo-ermita%C5%BEO-m-isterija.htm>
- Vaitys, L. 2013. *Eklektika*. Vilnius: Ex Arte. 346 p.

THE ROLE OF UNREALIZED PROJECTS IN DEVELOPMENT OF SOCIAL CONSCIOUSNESS

I. Gudelytė-Račienė

Abstract

The article analyses the unrealized projects in the context of growing social consciousness/awareness. First of all the possibilities of society's participation in designing processes are discussed in the framework of different historic periods. Further in the article, the correlations and interactions between the unrealized architectural projects and conscious society are analysed. To illustrate this, the resonance, attracting lots of attention, but failed projects, as well as projects orientated towards the formation of social consciousness are analysed. After summarizing the results of the research, a direct correlation between the unrealised projects of public importance and social self-consciousness, i.e. the society's ability to concentrate, discuss and influence the governmental institutions, pass the determined decisions and precondition the unexpected course of architectural processes, has been established.

Keywords: unrealized/unimplemented projects, architecture, Lithuania, social/public consciousness, society, social awareness, social activity.